

رتبه‌بندی مناطق شهر همدان بر اساس شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

تاریخ دریافت مقاله: ۴۰۱/۱۱/۰۴ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۴۰۲/۰۱/۱۸

صادق حسینی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یادگار امام خمینی(ره) - شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)
پروانه زیویار* (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یادگار امام خمینی(ره) - شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران) نویسنده مسئول.
محسن رنجبر (استادیار جغرافیای طبیعی، واحد یادگار امام خمینی(ره) - شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران)

چکیده

شهر همدان به عنوان یکی از کلان‌شهرهای جدید کشور، امروزه با چالش‌های گسترده‌ای در فرآیند مدیریت شهری از تمامی جنبه‌های درون‌سازمانی و برون‌سازمانی مواجه است. در طی سال‌های اخیر سوء مدیریت در ارائه خدمات در بین مناطق شهری، عدم عدالت فضایی، ناهمگونی‌های کالبدی - فضایی، عدم شفافیت در ارائه طرح‌ها و برنامه‌ها و افزایش مشکلات شهروندی در ارتباط با این حوزه سبب افزایش مشکلات شهر همدان شده و به طوری که ادامه روند حاضر می‌تواند شهر را در سطوح منطقه‌ای نیز با بحران‌هایی جدی مواجه کند. با توجه به اهمیت موضوع حاضر و لزوم مطالعات منطقه‌ای در این حوزه، پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و کمی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری همدان به تفکیک مناطق را مورد مطالعه قرار می‌دهد. جامعه آماری تحقیق حاضر را کلیه کارشناسان خبره و عالی مجموعه مدیریت شهر همدان تشکیل می‌دهند که حجم نمونه آن تعداد ۳۵ نفر تخمین زده شد. تحلیل یافته‌های پژوهش بر اساس مدل‌های آزمون میانگین در نرم‌افزار SPSS و مدل تصمیم‌گیری چندشاخصه تاپسیس در نرم‌افزار Matlab انجام گرفت. نتایج نشان داد شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در شهر همدان در وضعیت مطلوبی قرار ندارد و در این میان مناطق ۳ و ۲ این شهر با وضعیت کمبود شدید شاخص‌های حکمروایی شهری مواجه می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: حکمروایی، مدیریت شهری، چالش‌های شهری، شهر همدان، تاپسیس.

مقدمه

با توجه به مشکلات موجود در شهرها و سیستم‌های مدیریتی موجود و لزوم مقابله و حل آنها به صورت مشارکتی، از ابتدای دهه ۸۰ شمسی، فرضیه مدیریتی غالب آن زمان یعنی اختیار کافی دولت‌ها برای اداره امور به خطر افتاد و دو عامل مهم در این فرآیند مؤثر بودند. (Swain & Jägerskog, 2016) تأثیر تفکر اقتصادی نئولیبرال که طرفدار کاهش نقش دولت تا کمترین حد ممکن بود (Barradas, 2019, 340) و همچنین ظهور جامعه مدنی و نهضت‌های اجتماعی که تقاضا برای افزایش مشارکت سیاسی و به‌نوعی دموکراتیک‌سازی در امور را خواستار بودند. (Macdonald, 2016) این تحولات صورت گرفته را می‌توان در عرصه برنامه‌ریزی، نظریات توسعه و مدیریت شهری بعد از دهه ۶۰ قرن بیستم به وضوح مشاهده کرد. (Gillio, 2017) جایی که در آن برنامه‌ریزی شهری از رویه برنامه‌ریزی جامع و متمرکز به سمت برنامه‌ریزی ساختاری-راهبردی، نظریات و نگرش‌های مربوط به توسعه از فرآیند توسعه وابسته و متمرکز به سمت توسعه پایدار و نظریات و رویکردهای مربوط به مدیریت شهری از حالت متمرکز و بسته آن به سمت حکمروایی شهری تغییر رویه داده است. (Javid & Behzadfar, 2018, 7) در گذار مدیریت شهری به حکمروایی شهری، به اعتقاد مجامع جهانی مهمترین مبحث در تجربه موفق این گذار، شناخت شاخص‌ها و اصول مربوط به نحوه پیاده‌سازی آن است (Angelakoglou and et al, 2020, 707). چرا که از طریق این شاخص‌ها و مؤلفه‌ها می‌توان به مبادی فکری و ساختارهای مواجه و پذیرش این رهیافت حکمروایی شهری را فراهم ساخت. (Camboim and et al, 2019) این رویکرد در بحث تحولات مدیریت شهری به‌عنوان رویکرد جدیدی است که مدیریت آگاهانه ساختارهای حکومتی با قصد تقویت حوزه‌های عمومی را در بر می‌گیرد. (Bibri & Krogstie, 2017, 185) هر چند در دهه گذشته در کشورهای در حال توسعه به تبعیت از کشورهای غربی فرآیند تمرکززدایی از وظایف و اختیارات دولتی و دادن نقش‌های عمده به نهادهای مردم محور محلی و فرآیند مشارکت‌پذیری افزایش یافته است. (Sharp, 2019) ولی ضرورت توجه به چنین رویکردی و نهادینه سازی آن در بحث مدیریت شهری و توجه به حکومت‌های محلی به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه به علت شهرنشینی و شهرگرایی گسترده، وجود مشکلات عدیده در اداره امور شهرها و به‌خصوص حاکم بودن روند تمرکزگرایی و اقتدار مآبانه دولت بیش از پیش می‌باشد. در حقیقت آشکار شدن بی‌کفایتی سیستم‌های سنتی بوروکراتیک سبب گردیده گرایش به سمت سیستم‌هایی در عرصه مدیریتی صورت گیرد (Gao & Yu, 2020) که در آن تصمیمات بزرگ و کوچک با مشارکت کل ذینفعان عرصه مدیریتی یعنی مردم و سایر بخش‌های جامعه همچون احزاب و اصناف و بخش‌های خصوصی در کنار بدنه تصمیم‌گیری مدیریتی که شکل بارز آن همان رویکرد

حکمروایی شهری است صورت گیرد. (crane and et al, 2019) شهر همدان به عنوان یکی از کلان شهرهای جدید کشور می‌باشد که از مشکلات عدیده ای در فرآیند مدیریت شهری آنچه از جانب درون سازمانی و از چه لحاظ برون سازمانی رنج می‌برد. از لحاظ درون سازمانی به جهت سوء مدیریت در ارائه خدمات در بین مناطق شهری که بعضی از مناطق و نواحی شهری مانند حصار امام و شهرک مدنی دارای کمترین منابع و در بعضی زمینه‌ها مثل وجود فضای سبز، کتابخانه و مراکز خرید دارای هیچگونه امکاناتی نمی‌باشند. (فیروزی و علیزاده، ۱۳۹۶) در عوض محلاتی چون استادان در منطقه ۱ از این امکانات بهره مند هستند. نبود شفافیت در ارائه طرح‌ها و برنامه‌ها و وجود شکایات مردمی در بحث نحوه مداخلات در بافتها و یا عدم نقدپذیری و مسئولیت‌پذیری مسئولان مدیریت شهری در قبال شکایات مردمی ناشی از اجرای طرح‌های شهری از جمله مشکلات درون سازمانی مدیریت شهری در شهر همدان می‌باشد. (معروف نژاد و خواجوی، ۱۳۹۹) در رابطه با فقر و شکاف طبقاتی و بروز ناهنجاری‌های شهری در محلات مربوط به بافت فرسوده و نواحی مانند تپه مصلی، محله حاج عنایت اشاره کرد که از جمله مسائل متعددی است که فرصت اتخاذ رهیافت‌های نوین در بحث مدیریت و حتی پرداخت به مفهوم سرمایه اجتماعی و مشارکت‌مندی و اعتماد در شهر را با چالش‌های متعددی روبه‌رو ساخته است. در این راستا و با توجه به مسائل یاد شده به نظر می‌رسد دستیابی و اقدام در جهت شناسایی بسترهای بایسته در جهت پیاده‌سازی رهیافت حکمروایی شهری و مؤلفه‌ها و شاخص‌های مربوط از جمله بدان به‌عنوان رویکردی پایدار در مدیریت شهری می‌تواند در فرآیند مدیریت شهری همدان بسیار راهگشا باشد. ارتقاء جایگاه حکمروایی مطلوب شهری در همدان می‌تواند به بازساخت جامعه مدنی برای تقویت و اعتلای بیشتر سازمان‌ها، نهادها و جوامع محلی، کاهش فقر و جدایی‌گزینی‌های اجتماعی، قومی و فرهنگی در شهرها، افزایش مشارکت و مداخله افراد و صاحبان منافع در فرایندهای سیاسی درون شهر، کاهش فسادهای مدیریتی، بهبود کیفیت و افزایش امکان زندگی برای شهروندان و اعتلای امنیت برابری و پایداری منجر شود. (رجب زاده نوبخت، ۱۳۹۵، ۲۴) لازم به ذکر است که بر اساس شاخص‌های حکمروایی شهری، هر یک از مناطق شهر همدان با چالش‌ها و محدودیت‌هایی در این حوزه مواجه می‌باشند که لزوم پرداختن به این شاخص‌ها امری ضروری به نظر می‌رسد. از جمله چالش‌های مناطق مختلف شهر همدان که از بعد مدیریت لازم بررسی می‌باشد، از بعد مدیریتی ضعف‌هایی چون نبود مشارکت مردمی در اجرای طرح‌های توسعه شهری، اجرای نامناسب قوانین و مقررات شهرسازی، کمبود کارکنان متخصص در حوزه مدیریت شهری، اعمال سلیق شخصی در انتصاب کارکنان شهرداری، ناهماهنگی بین فعالیت‌های نهادهای مرتبط با امور شهری، نوسان زیاد هزینه‌های شهرداری، اتکاء شهرداری به منابع ناپایدار درآمدی، عدم به کارگیری نیروی متخصص در جایگاه متناسب

با سطح و میزان تحصیلات، ناتوانی شهرداری در تخصیص پایدار و با ثبات منابع درآمدی به هزینه‌ها، نبود ابزارها و برنامه‌های مدون و منسجم مدیریت شهری و منفعل شدن برنامه‌های توسعه شهری، ناهمخوانی روند تغییرات درآمدها و هزینه‌های شهرداری با یکدیگر را می‌توان نام برد. شهر همدان، با جمعیتی قریب به ۶۹۶۱۸۱ نفر جمعیت در قالب ۴ منطقه و ۱۷ ناحیه و ۷۶ محله تشکیل شده است که بررسی ابعاد و شاخص‌های حکمروایی در هر یک از این مناطق و رتبه‌بندی آن‌ها نشان خواهد داد که از لحاظ حکمروایی، وضعیت این مناطق چگونه است و تا چه اندازه می‌تواند این شاخص‌ها در رویکرد پایدار مدیریت شهری نقشی مؤثر ایفا نماید. با توجه به مسائل مطرح شده دغدغه پژوهش حاضر این موضوع می‌باشد که مناطق شهر همدان بر اساس برخورداری از شاخص‌های حکمروایی شهری در چه وضعیتی قرار دارند؟

مبانی نظری

مدیریت شهری در معنا عبارت است از سازماندهی عوامل و منابع برای پاسخ‌گویی به نیازهای ساکنان شهر است. با توجه به اینکه شهر دارای نظامی باز است، مدیریت شهری بیش از حیطه کالبدی شهر را در بر می‌گیرد. بر این اساس مدیریت شهری کلیه عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهر را شامل می‌شود (Pozoukidou & Chatziyiannaki, 2021) در این راستا هدف کلان مدیریت شهری ایجاد محیطی قابل زندگی برای همه همراه با عدالت اجتماعی، کارایی اقتصادی و پایداری زیست محیطی است (Bibri and et al, 2020). در سلسله مراتب مدیریت شهری، حکومت محلی و حکومت شهری جایگاه ویژه‌ای دارند. حکومت محلی، نظامی است که با اعمال قدرت مشروع برآمده از اراده شهروندان به عملکردهای مشترک و تأمین رفاه عموم در محدوده زندگیشان نظم می‌بخشد حکومت محلی، بر حسب نوع سکونتگاه‌های قلمرو خود می‌تواند صرفاً شهری یا روستایی و یا مجموعه‌ای از هر دو باشد. حکومت شهری به عنوان نوعی حکومت محلی شامل شورای شهر به مثابه نهاد قانون‌گذار و شهرداری و دستگاه‌های اجرایی مسئول در شهر به مثابه نهادهای مجری و گاه مستقیم از سطح محلی ناشی می‌شود. در واقع حکومت شهری حوزه حاکمیت سیاسی است مدیریت شهری عمدتاً اجرایی و فنی است که در صورت وجود حکومت شهری، زیر مجموعه‌ای از آن است. مدیریت شهری مجری تصمیم‌گیری‌های نهادهای حکومتی است، اگرچه در تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری مشارکت می‌کند و اجرا و نظارت را بر عهده دارد (Letawana, 2017) مدیریت شهری چند هدفی و میان بخشی است. مفهوم حکمروایی که در مقیاس‌های گوناگون محلی، شهری، ملی و حتی بین‌المللی به کار می‌رود بر همیاری دولت و جامعه مدنی مبتنی است (Wildavsky, 2017, 45) این مفهوم بر این اصل بنیادی استوار است که دولت‌ها به

جای آنکه به تنهایی مسئولیت کامل اداره جامعه را در تمام سطوح آن بر عهده گیرند و به تعبیر دیگر، حکومت کنند، باید در کنار شهروندان، بخش خصوصی و مردمی، به عنوان یکی از نهادها یا عوامل مسئول اداره جامعه محسوب شوند (برک پور، ۱۳۸۶، ۴۹۱). بانک جهانی اصطلاح حکمروایی مطلوب را اولین بار وارد گفتمان توسعه کرد. و سپس از طریق نهادهای مهم بین‌المللی توسعه، همانند بانک توسعه آسیا در سال ۱۹۹۵، صندوق بین‌المللی پول با توجه به شفافیت مالی در سال ۱۹۹۶ برنامه توسعه سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۷ به جریان عادی ادبیات موجود تبدیل شد (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۷، ۱۳۹). از دیدگاه انستیتو حکمروایی اوتاوا، ترکیبی است از سنت‌ها (قواعد و آداب و رسوم) نهادها و فرآیندهایی که تعیین می‌کنند چگونه قدرت باید اعمال شود، چگونه شهروندان حق مشارکت و اعتراض دارند و چگونه تصمیمات در زمینه مباحث عمومی اتخاذ می‌گردد (ابراهیم پور و الیک، ۱۳۹۵). حکمروایی خوب موجب توسعه نهادهای اقتصادی فراگیر، افزایش کارایی و اثربخشی و بهره‌وری منابع، تضمین مالکیت خصوصی، توزیع عادلانه درآمد، ایجاد امنیت و نوآوری، توزیع عادلانه قابلیت‌های اقتصادی در بین گروه‌های اجتماعی و تعادل بین لایه‌های اجتماعی می‌شود (محمدی و همکاران، ۱۴۰۲، ۱۲۷). هدف از حکمروایی شهری تقویت فرآیند توسعه شهری است به گونه‌ای که در جامعه، زمینه و محیط مناسبی برای زندگی راحت و کارآمد شهروندان، به تناسب ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی آنان فراهم شود. از برآیند نظرات مختلف، حکمروایی خوب می‌بایست ۷ ویژگی عمده داشته باشد. بر این اساس این نوع حکمروایی مشارکتی، اجماع‌گرا، پاسخگو، شفاف، کارا و کارآمد، در بر گیرنده و پیرو قانون است. این حکمروایی تضمین می‌کند که فساد به حداقل برسد (El-Muwalla, 2020). دیدگاه‌های اقلیت‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد و صدای آسیب‌پذیرترین اقشار اجتماع در تصمیم‌سازی‌ها شنیده شود. محققان و مراکز علمی مختلف هر کدام ویژگی‌های خاصی را برای حکمرانی خوب در نظر گرفته‌اند، و مدل‌هایی را از آن استنباط نمودند (Hooghe and et al, 2016). اما در مورد شاخص‌ها، آنچه تاکنون مورد پذیرش قرار گرفته و بر روی آن اجماع بیشتری وجود دارد؛ شاخص‌هایی است که سازمان ملل آنها را معرفی نموده که از جمله آنها می‌توان به مسئولیت و پاسخگویی، ثبات سیاسی و مبارزه با فساد، دسترسی به اطلاعات، شفافیت، مشارکت، قانون‌مندی و عدالت اجتماعی اشاره نمود. در نهایت حکمروایی مطلوب شهری می‌تواند به احیای شهری و مدیریت پایدار شهری تبدیل شود. احیای شهری به مفهوم تجدید حیات یا باز زنده‌سازی بخش‌هایی از نواحی شهری است که فاقد استانداردهای عمومی رایج زندگی شهری هستند. این نواحی در بخش‌های مختلف شهر شکل می‌گیرند؛ مدیریت پایدار شهری نیز حداقل استفاده از منابع غیر قابل تجدید پذیر، پیشرفت در استفاده از منابع تجدید پذیر، ظرفیت‌های جذب مواد زائد در سطح جهانی و محلی، محدودیت‌ها

در نیازهای اساسی انسان را شامل می‌شود. با توجه به رویکرد پژوهش حاضر در زمینه پیشینه تحقیقات صورت گرفته در موضوع حکمروایی مطلوب شهری تاکنون تحقیقات و مطالعات گسترده‌ای در جهان و ایران انجام گرفته که برخی از آن‌ها به شرح زیر ارائه می‌گردد:

خاتم و همکاران، ۱۴۰۱، بررسی و تحلیل شاخص‌های حکمروایی شهری در کلانشهر تهران، بر اساس یافته‌ها، شاخص مسئولیت‌پذیری دارای بیشترین میزان اثرگذاری بر دیگر شاخص‌ها می‌باشد و شاخص پاسخگویی دارای بیشترین میزان اثرپذیری از دیگر شاخص‌ها است. غلامی نورآبادی و همکاران، ۱۴۰۱، تبیین الگوی حکمروایی هوشمند با رویکرد مشارکت مردمی در تصمیم‌گیری شهری (نمونه موردی: شهر تهران)، نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که مشارکت در تصمیم‌گیری شهری بر روی حکمروایی هوشمند شهری تأثیر مثبت و مستقیمی دارد. محمودنیا و همکاران، ۱۴۰۰، تبیین نقش حکمروایی خوب بر تاب‌آوری شهری (مطالعه موردی: محله امیریه ناحیه ۲، منطقه ۱۱ تهران)، نتایج حاصله حکایت از آن دارد که مؤلفه‌های قانون‌مندی، مشارکت، مسئولیت و پاسخگویی، شفافیت حکمروایی شهری بیشترین تأثیر را بر تاب‌آوری دارند و با توجه به سطح معنی‌داری این مؤلفه‌ها نتایج آن قابل‌تعمیم است اما مؤلفه‌های جهت‌گیری توافقی، عدالت و بینش راهبردی کارایی و اثربخشی تأثیر چندانی بر تاب‌آوری ندارند و با توجه به سطح معناداری آن‌ها نتایج آن قابل‌تعمیم نیست. اربابی سبزواری و قاسم پور، ۱۴۰۰، تحلیلی بر جایگاه حکمروایی خوب شهری و نقش آن در نظام مدیریت و برنامه‌ریزی شهری (مورد مطالعه: شهرداری اهواز)، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که بُعد، رعایت انصاف و عدالت رتبه اول و توانمندی و ظرفیت اجتماعی شهروندان رتبه دوم و ابعاد: قانون‌گرایی و حاکمیت؛ مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی؛ اجماع‌گرایی؛ تمرکززدایی و تسهیل مشارکت؛ شفافیت؛ کارایی و اثربخشی و بینش راهبردی رتبه‌های سوم تا نهم را کسب نمودند. Lu و همکاران (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان «حکمروایی یکپارچه شهری: یک پارادایم جدید از اقتصاد شهری»، به این نتیجه رسیده‌اند که همراه با ظهور جهانی‌شدن شهرها با مشکلاتی مانند نابرابری‌های اجتماعی، مکانی و تکه تکه شدن فضایی روبه‌رو هستند در مواجهه با این چالش‌ها روش‌های سنتی بخشی طاقت فرسا و بی‌اثر می‌باشد و به جای آن حکمروایی یکپارچه شهری به عنوان یک مفهوم جدید وجود دارد که یک تغییر در وضعیت اداری و راه روش تفکر از تصمیم‌گیرندگان در اجرای سیاست‌های توسعه‌اراضی است. Owusu و همکاران (۲۰۲۱)، در مقاله‌ای تحت عنوان «رهبری خوب شهری و مشارکت و جامعه مواد لازم برای حکمروایی خوب»، بررسی کردند که چگونه رهبری سیاسی و مشارکت در جامعه با هم میتواند به تصمیم مؤثر قانونی و سیاسی در زمینه حکومت شهری کمک کند و به این نتیجه رسیدند که اگر تعامل بین هر دو ظرفیت افزایش یابد برای حاکمیت محلات خوب است. Yuan

و همکاران (۲۰۲۱)، در مقاله‌ای تحت عنوان «تعیین وضعیت شاخصهای حکمروایی خوب شهری در مادرید»، به این نتیجه رسیده‌اند که در بین شاخصهای لحاظ شده از نظر شهروندان بهترین وضعیت را شاخص مشارکت و بدترین وضعیت را عامل عدالت و مسئولیت و پاسخگویی داشته است. از دید کارشناسان نیز شاخصهای پاسخگویی بهترین وضعیت و جهت گیری توافقی نامناسبترین حالت را نشان می‌دهند. Kumar و همکاران (۲۰۲۱)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی توسعه محله‌های شهری با تأکید بر الگوی حکمروایی خوب شهری»، به این نتیجه رسیده‌اند که علیرغم وجود رابطه معنادار در محله‌ها، سطح توسعه و حکمروایی خوب شهری در بیشتر محله‌های مورد مطالعه از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده و شاخصهای قانونمداری، پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت و اجماع محوری از مهمترین دغدغه‌های شهروندان برای رسیدن به سطح خوب توسعه محله‌ای در محله‌های مورد مطالعه بوده است. Hamilton و همکاران (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی تحلیلی عوامل زمینه ساز حکمروایی خوب، نمونه مورد مطالعاتی شهر آخن»، به این نتیجه رسیده‌اند که شیوه اداره شهر آخن با خصوصیات دوران ماقبل مدرن و فضای ارتباطی در این شهر با خصوصیات دوران مرسوم به مدرنیته یا سرمایه‌داری متأخر به زعم هابرمای، انطباق دارد در حالی که حکمروایی خوب محصول فرایندهای دوران مدرن است. این عدم انطباق، مانعی مهم در زمینه به کارگیری رهیافت حکمروایی خوب در آخن می‌باشد.

روش تحقیق

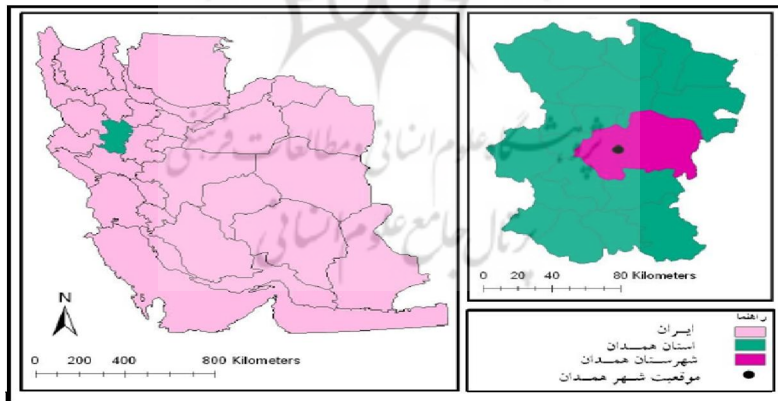
در پژوهش حاضر، روش تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی و کاربردی - پیمایشی می‌باشد. برای تدوین هر برنامه مدیریتی، نیاز به معیارها و تصمیم‌گیری‌هایی وجود دارد و تصمیم‌گیری همواره یکی از اقدامات مهم مدیران در هر سازمانی اعم از تولیدی و یا اجرایی است. امروزه با توجه به سرعت و حجم اطلاعات و چالش و مشکلات پیش روی سازمان‌ها، ضرورت داشتن معیارهایی برای تعیین موقعیت و برنامه‌ریزی بر اساس نقاط ضعف و قوت بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد. در پژوهش حاضر جامعه آماری از کلیه کارشناسان خبره و عالی مجموعه مدیریت شهر همدان تشکیل شده است که حجم نمونه آن بر مبنای روش کارشناسی تعداد ۳۵ نفر تخمین زده شد. به منظور نمونه‌گیری پژوهش حاضر از روش نمونه‌گیری گلوله برفی انجام گرفت. مطالعه حاضر با توجه به اهمیت برخورداری مناطق مختلف شهر همدان از شاخص‌های حکمروایی مطلوب شهری از مدل تاپسیس در نرم‌افزار Matlab استفاده شده است. الگوریتم topsis به عنوان یک تکنیک تصمیم‌گیری چند شاخصه جبرانی بسیار قوی، برای

اولویت‌بندی گزینه‌ها از طریق شبیه نمودن به جواب ایده‌آل است، که به تکنیک وزن‌دهی حساسیت بسیار کمی داشته و پاسخ‌های حاصل از آن تغییر عمیقی نمی‌کند. در این روش، گزینه انتخاب شده باید کوتاه‌ترین فاصله را از جواب ایده‌آل و دورترین فاصله را از ناکارآمدترین جواب داشته باشد. در روش topsis، به اجمال ماتریس $m \times n$ که دارای m گزینه و n معیار است، ارزیابی می‌گردد. در این زمینه با استفاده از مدل تاپسیس در ۶ مرحله داده‌ها و اطلاعات میدانی، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند و در نهایت یک نوع اولویت‌بندی در این نواحی با توجه به معیارها و گزینه‌های انتخابی انجام شده است.

۳. محدوده مورد مطالعه

موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های شهر همدان

استان همدان با وسعتی برابر ۱۹۴۹۳ کیلومتر ۱/۹ درصد از مساحت کل کشور را در بر می‌گیرد. شهر همدان نیز به عنوان یکی از شهرهای قدیمی ایران و جهان و مرکز استان همدان، با وسعت ۷۲۵۲ هکتار علاوه بر مرکزیت سیاسی - اداری استان بخش قابل توجهی از امکانات آموزشی درمانی و رفاهی و غیره را در خود جای داده است. بر اساس سرشماری عمومی سال ۱۳۹۵ دارای جمعیتی معادل (۵۵۴,۴۰۶) و تراکم نسبی ۷۶ نفر در هر کیلومتر مربع می‌باشد که حدود ۴۸ درصد از جمعیت استان همدان و ۹۳ درصد جمعیت شهری را شامل می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

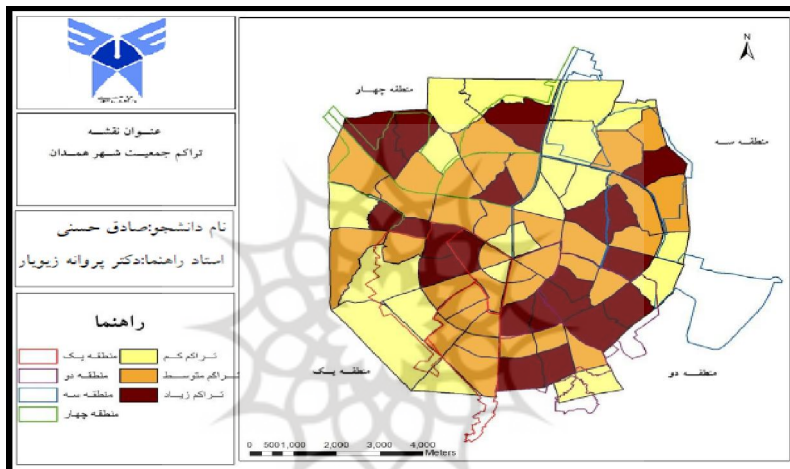

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی استان و شهر همدان، ماخذ: نگارندگان

بر اساس آمارهای موجود، جمعیت شهر همدان در دوره ۹۰-۱۳۳۵ با نرخ رشدی حدود ۸/۳ درصد در سال ۱۳۳۵ از ۹۹۹۰۹ نفر به ۵۴۸۳۷۸ نفر در سال ۹۵ بالغ شده است. جمعیت سایر دوره‌ها به ترتیب شامل ۱۲۴۱۶۷ نفر در سال ۴۵ ۱۶۵۷۸۵ نفر در سال ۵۵ و ۲۷۲۴۹۹

نفر در سال ۶۵ و ۴۰۱۲۸۱ نفر در سال ۷۵ و ۴۷۹۶۴۰ در سال ۹۵ گزارش شده است. آهنگ نرخ رشد جمعیت شهر همدان طی سال‌های (۱۳۹۵ - ۱۳۳۵) معادل ۳ درصد بوده و در حالی که طی این مدت نرخ رشد جمعیت استان ۲/۲ درصد بوده است. بدین ترتیب نرخ رشد شهر همدان ۳/۱ درصد بیشتر از نرخ رشد جمعیت استان بوده است. در بررسی‌های انجام شده میزان تراکم خالص جمعیتی شهر همدان در سال ۱۳۳۵ تراکم ناخالص در شهر همدان برابر با ۴/۲۸۵ نفر در هکتار بود و این رقم در سال‌های ۹۵-۸۵ به ۷۶ نفر در هر کیلومتر رسیده است. به این معنی که در این مدت به ازای هر نفر که بر جمعیت شهر همدان اضافه شده است، ۱۵۷ متر مربع به سطح شهر افزوده شده است.

نقشه شماره ۱ - تراکم جمعیت شهر همدان، مأخذ: (شهرداری همدان، ۱۴۰۱)

۴. تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

۱.۴. سنجش مناطق شهر همدان بر اساس شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

بر اساس مصاحبه‌های صورت گرفته با صاحب نظران حوزه‌های مهندسی شهرسازی، مدیریت شهری و جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، پنج معیار، اجتماعی، شهرسازی، محیط زیست، ایمنی و امنیت مورد بررسی قرار گرفت. از آن جایی که معیارهای مطرح شده هر کدام به صورت معیارهای کیفی می‌باشند، این معیارها به صورت طیف لیکرت: خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد و به صورت مثبت از یک دیگر تفکیک می‌شوند. سپس در راستای تبدیل شاخص‌های کیفی به کمی و قرار دادن آنان در ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری از مقیاس دو قطبی فاصله‌ای استفاده می‌گردد. در این راستا ابتدا در جدول شماره ۱، هر یک از گویه‌های شاخص‌های مورد بررسی تدوین گردید، سپس در جدول شماره ۲، ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری معیارهای مورد

سنجش مدل topsis را در سطح مناطق شهر همدان به نمایش می‌گذارد و جدول شماره ۳، ارزش گذاری مقیاس‌های دوقطبی فاصله‌ای را نمایش می‌دهد.

جدول شماره ۱. گویه‌های مورد بررسی هر یک از شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

مشارکت	اثر بخشی و کارایی	ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	قانون مندی	عدالت اجتماعی
میزان مسئولیت پذیری	تنوع و دامنه خدمات شهری	نمایندگی محلی برای بازرسی ارائه گزارش فساد	میزان آگاهی شهروندان از قوانین و مقررات توسعه شهری برای رعایت آنها	توزیع یکسان خدمات در سطح شهر
همکاری با جوانان در شکل‌گیری تشکل‌های مردمی غیردولتی	اطلاع از آخرین دستاوردهای تحقیقی و معرفی نوآوری‌ها	افشای درآمد/ دارایی مقامات محلی و بستگان آنها قبل از تصدی شغل	تناسب قوانین با مسائل شهری موجود	ایجاد فرصت‌های مناسب برای همه شهروندان در زمینه ارتقای وضعیت رفاهی
آگاهی شهروندان	خصوصی سازی ارائه خدمات شهری	فامیل گرایی در مدیریت شهری	وجود قوانین کارآمد	عدالت در ضوابط منطقه‌بندی و مقررات شهرسازی
جلب مشارکت مردم از طریق تشکیل و فعالیت شوراهای محلی مناطق	استفاده بهینه از منابع در جهت ارائه خدمات	مجازات‌های سنگین برای مسئولین مفسد در ادارات مربوطه	پاسخگویی قوانین شهری حال حاضر به نیازها	مقابله یکسان با فعالیت‌های غیرقانونی
همکاری شهروندان در تصمیم‌گیری‌های شهری	مدت زمان اجرای طرح‌ها	توجه به شایسته سالاری در انتخاب مسئولین	احترام به قوانین از طرف مدیران	وجود منشور شهروندی (حق دسترسی به خدمات اولیه) و غیره
نقش مردم در اجرای طرح‌های توسعه شهری	تأمین نیاز خدماتی شهروندان و غیره	تصدی گری مدیران شهری براساس ضابطه مندی و غیره	قوانین انتخاب شده متناسب با نوع خدمات و امکانات و غیره	***

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۱. ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری معیارهای مورد سنجش مدل **topsis** را در سطح مناطق شهر همدان

شاخص مرکز	عدالت اجتماعی	قانون مندی	ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	اثربخشی و کارایی	مشارکت
منطقه ۱	۳,۰۰۳	۴	۲,۷۴	۳,۵۲	۳,۲
منطقه ۲	۲,۳۲	۲,۷۴	۲,۴۶	۲,۱۶	۲,۰۴
منطقه ۳	۲,۱۳	۲,۵	۳,۲۵	۳,۴۲	۲,۳۷
منطقه ۴	۳,۶۴	۲,۴۴	۳,۰۳	۳,۱۹	۳,۰۰۲

مأخذ: نگارندگان

جدول شماره ۲. ارزش‌گذاری مقیاس دو قطبی فاصله‌ای

۰	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
	خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد	

مأخذ: نگارندگان

بر اساس این مقیاس‌ها، معیارهای کیفی اندازه‌گیری و به معیارهای کمی تبدیل گردیدند، که نتایج آن در جدول ۳، منعکس شده است. جدول شماره ۳، ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری کمی معیارهای مورد سنجش مدل **topsis** را در سطح مناطق شهر همدان به نمایش می‌گذارد.

جدول شماره ۳. ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری

منطقه	عدالت اجتماعی	قانون مندی	ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	اثربخشی و کارایی	مشارکت
منطقه ۱	۳,۰۰۳	۴	۲,۷۴	۳,۵۲	۳,۲
منطقه ۲	۲,۳۲	۲,۷۴	۲,۴۶	۲,۱۶	۲,۰۴
منطقه ۳	۲,۱۳	۲,۵	۳,۲۵	۳,۴۲	۲,۳۷
منطقه ۴	۳,۶۴	۲,۴۴	۳,۰۳	۳,۱۹	۳,۰۰۲

مأخذ: نگارندگان

پس از ارزیابی ماتریس تصمیم، مراحل و گام‌های بعدی روش **topsis** به شرح زیر انجام

می‌گیرد:

گام اول: بی‌مقیاس‌سازی ماتریس تصمیم (N) :

به منظور بی‌مقیاس‌سازی ماتریس تصمیم‌گیری روش‌های مختلفی وجود دارد، که یکی از این روش‌ها بی‌مقیاس‌سازی نورم است. در این نوع بی‌مقیاس‌سازی هر عنصر ماتریس تصمیم‌گیری را بر مجذور مجموع مربعات عناصر هر ستون تقسیم می‌کنیم، بدین طریق کلیه ستون‌های ماتریس تصمیم‌گیری دارای واحد مشابهی می‌شوند و می‌توان به راحتی آنها را با هم مقایسه کرد.

$$\frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m x_{ij}^2}}$$

جدول شماره ۴ بی‌مقیاس‌سازی ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری کمی را به نمایش می‌گذارد.

جدول ۴. بی‌مقیاس‌سازی ماتریس ارزیابی و تصمیم‌گیری کمی

منطقه	مشارکت	اثربخشی و کارایی	ثبات سیاسی و مبارزه با فساد	قانون‌مندی	عدالت اجتماعی
1	۰,۵۹	۰,۵۶	۰,۴۷	۰,۶۷	۰,۵۳
2	۰,۳۸	۰,۳۵	۰,۴۳	۰,۴۶	۰,۴۱
3	۰,۴۴	۰,۵۵	۰,۵۶	۰,۴۲	۰,۳۸
4	۰,۵۶	۰,۵۱	۰,۵۶	۰,۴۱	۰,۶۴

مأخذ: نگارندگان

در ادامه گام‌های بعدی نیز برای به دست آوردن ماتریس بی‌مقیاس‌موزون (V)، برای به دست آوردن مقدار K از رابطه ۳ استفاده می‌نماییم.

$$d_j = 1 - E_j$$

$$\frac{1}{\ln(m)} = \frac{1}{\ln 6} = 0.55$$

جدول شماره ۵. محاسبه ماتریس بی‌مقیاس‌موزون

c۵	c۴	c۳	c۲	c۱	
۱,۳۰۲	۱,۲۲۱	۱,۲۳۳	۱,۳۴۴	۱,۱۹۳	Ej
۱,۰۰۰	۰,۹۳۷	۰,۹۴۷	۱,۰۳۲	۰,۹۱۶	Wi
2.302	2.221	2.233	2.344	2.193	Dj

مأخذ: نگارندگان

در گام سوم، اکنون می‌بایست ایده‌آل‌های مثبت و منفی را برای هر شاخص محاسبه نمود. برای شاخص با جنبه مثبت، ایده‌آل مثبت بزرگترین مقدار V است و بر عکس برای شاخص با جنبه منفی ایده‌آل مثبت بزرگترین مقدار ماتریس V است. همچنین ایده‌آل منفی برای

شاخصی با جنبه ایده‌آل مثبت، کوچکترین مقدار ماتریس V است و ایده‌آل منفی برای شاخص منفی نیز بزرگترین مقدار ماتریس V می‌باشد.

$$V_j^+ = [\text{Min } V_{i1}, \text{max } V_{i2}, \text{max } V_{i3}, \text{max } V_{i4}, \text{max } V_{i5}, \text{max } V_{i6}]$$

جدول شماره ۶: تعیین راه حل ایده‌آل مثبت و ایده‌آل منفی

	c1	c2	c3	c4	c5
Max	۰,۶	۰,۵۶	۰,۵۶	۰,۶۶	۰,۶۴
Min	۰,۳۸	۰,۳۵	۰,۴۲	۰,۴	۰,۳۸

مأخذ: نگارندگان

در گام چهارم در راستای به دست آوردن میزان فاصله هر گزینه از ایده‌آل مثبت و منفی از رابطه‌های زیر استفاده می‌شود:
فاصله از ایده‌آل مثبت:

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^m (V_{ij} - V_j^+)^2}$$

فاصله از ایده‌آل منفی:

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^m (V_{ij} - V_j^-)^2}$$

جدول شماره ۷: ارزیابی میزان فاصله هر گزینه تا ایده‌آل‌های مثبت و منفی

ID	di+	di-
1	۰,۲۶	۰,۳۷
2	۰,۴	۰,۲۲
3	۰,۳۷	۰,۲۹
4	۰,۳۲	۰,۳۳

مأخذ: نگارندگان

در گام بعد نیز در راستای تعیین نزدیکی نسبی cl_i (راه حل ایده‌آل) محاسبه می‌شود. برای این کار نیز از رابطه زیر استفاده می‌گردد:

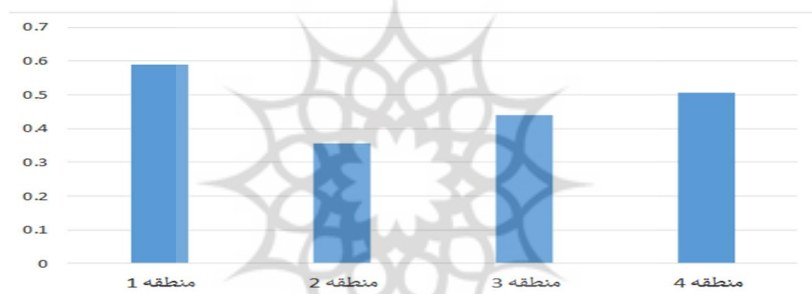
$$CL_i^* = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+}$$

جدول شماره ۸. ارزیابی نهایی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر همدان

منطقه	شاخص‌های حکمروایی خوب شهری
منطقه ۱	۰,۵۹۰۶
منطقه ۴	۰,۵۰۷۵
منطقه ۳	۰,۴۳۸۸
منطقه ۲	۰,۳۵۷۲

مأخذ: نگارندگان

در زمینه ارزیابی نهایی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر همدان، نتایج نهایی آن به صورت جدول شماره ۸ و نمودار شماره ۱ است.

نمودار شماره ۱. ارزیابی نهایی شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر همدان

مأخذ: نگارندگان

بر اساس نتایج نهایی جدول شماره ۸ و نمودار شماره ۱، این چنین به نظر می‌رسد که در زمینه شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر همدان، منطقه ۱ و منطقه ۴ دارای بیشترین میزان برخورداری از شاخص‌های حکمروایی خوب شهری می‌باشند و منطقه ۳ و در نهایت منطقه ۲ کمترین میزان برخورداری از این شاخص‌ها را برخوردار می‌باشند.

نتیجه‌گیری

ماهیت مدیریت شهری ارتباط بسیار روشنی با مناسبات قدرت، ماهیت شهرها و ساختار اجتماعی و اقتصادی آنها دارد. مدیریت پایدار شهری حداقل استفاده از منابع غیر قابل تجدیدپذیر، پیشرفت در استفاده از منابع تجدیدپذیر، ظرفیت‌های جذب مواد زائد در سطح

جهانی و محلی، محدودیت‌ها در نیازهای اساسی انسان را شامل می‌شود. مدیریت با چهار بحران مواجه است. به طور کلی سیاست‌های شهری می‌بایست از نظر اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی و تکنیکی پایدار باشد. به طور کلی در نظریه حکمروایی یکی از دغدغه‌های شهرها، رقابت برای جلب منافع اقتصادی است. نخبگان سیاسی و اقتصادی شهرها تابع مطلق سیاست‌ها و تصمیمات ملی اقتصادی نیستند، بلکه تلاش می‌کنند تا با توجه به فرصت‌ها و محدودیت‌های شهرشان، خود را با تغییرات و تحولات سازگار کنند. مسئله مهم در این مدل این است که نخبگان سیاسی و اقتصادی شهر تا چه اندازه به تصمیمات سیاسی ملی و کلان اجازه مداخله می‌دهند و از آنها برای رشد شهر استفاده می‌کنند. بسیاری از کشورها در تلاشند با به کارگیری روشها و اتخاذ تدابیر و سازکارهای مناسب و با کمترین هزینه شرایط خود را در زمینه مدیریت شهری بهبود ببخشند رویکرد «حکمروایی خوب شهری در مدیریت شهری طی دهه‌ی اخیر اثر گذاری همه ارکان تأثیرگذار شهری بر مدیریت شهر با تمام ساز و کارهایی که به سوی تعالی شهر و شهروندان حرکت کنند، به طور جدی مورد تأکید قرار گرفته است محوریت این رویکرد در مدیریت شهری، بر مبنای توسعه‌ای مردم سالار و برابر خواهانه برای تأثیر گذاری تمامی نیروهای ذی نفع و ذی نفوذ در اداره امور شهرها و همچنین پاسخگویی به تمامی نیازهای این گروه‌هاست. در این پژوهش مدیریت شهری شهر همدان با توجه به شاخصهای حکمروایی خوب شهری مورد بررسی و ارزیابی شیوه‌های گوناگون اندیشه و پژوهش در حوزه حکمروایی شایسته در دو قالب ساختاری و فرآیندی جای می‌گیرد؛ به طوری که حکمروایی به عنوان سلسله مراتب بازارها، شبکه‌ها و جوامع در قالب ساختاری و حکمروایی به مثابه هدایت و هماهنگی در قالب فرآیندی مورد بررسی قرار می‌گیرد. شاخص‌های قانون‌مداری پاسخ‌گویی مسئولیت‌پذیری مشارکت و اجماع محوری از مهمترین شاخصهای حکمروایی خوب در شهر همدان است. الگوی مدیریتی کنونی شهر همدان نیز از مدل شورا-مدیرشهر، سبب وابستگی شدید عناصر مدیریتی به ساختار کلان قدرت شده است. در حال حاضر با توجه به این مساله که برای نیل به مدیریت مطلوب شهری رعایت سلسله مراتب مدیریتی از شهر تا محله الزامی است؛ به گونه‌ایی که سطح ناحیه بتواند ارتباط بین سطوح پایین و بالای شهری را برقرار کند و نیل به حکمروایی خوب را تسهیل کند. طرح‌های ناحیه محوری نقش به‌سزایی در حکمروایی شهری دارد و افزایش مشارکت شهروندان را به دنبال خواهد داشت. در این راستا پژوهش حاضر رتبه‌بندی مناطق شهر همدان بر اساس شاخص‌های حکمروایی خوب شهری را مورد مطالعه قرار داده است. در این رابطه که بر اساس جامعه نمونه کارشناسان اداره بازرسی شهرداری همدان، کارشناسان حراست شهرداری همدان و مسئولین بالا رده شهرداری همدان انجام گرفته است، پس از تعیین شاخص‌ها در ۵ گروه حکمروایی خوب شهری (مشارکت، اثربخشی و کارایی، ثبات سیاسی و

مبارزه با فساد، قانون مندی و عدالت اجتماعی) به تفکیک مناطق شهر همدان، رتبه‌بندی شاخص‌ها در کلیت این مناطق بر اساس مدل تصمیم‌گیری چند شاخصه تاپسیس مورد ارزیابی قرار گرفت. در این زمینه نتایج نشان داد در زمینه شاخص‌های حکمروایی خوب شهری در مناطق شهر همدان، منطقه ۱ و منطقه ۴ دارای بیشترین میزان شاخص‌های حکمروایی خوب شهری می‌باشند و منطقه ۳ و در نهایت منطقه ۲ کمترین میزان برخورداری از این شاخص‌ها را برخوردار می‌باشند. با توجه به مسائل مطرح شده پیشنهادهای زیر در راستای توسعه حکمروایی خوب شهری شهر همدان ارائه می‌گردد:

- قوانین و برنامه‌های توسعه شهری ایران با اصول حکمروایی شایسته شهری ارتباط دارند، اما به ندرت با آنها منطبق هستند و این قوانین و برنامه‌ها بدون رویکرد حکمروایی و صرفاً با هدف استانداردسازی فنی، عملکردی و سازمان مدیریت شهری تدوین شده‌اند. در این رابطه لزوم بازنگری در طرح‌های توسعه شهری همدان امری ضروری به نظر می‌رسد.
- با وجود ساختاری شدن پاره‌ای از مشکلات مدیریت شهری، ایران تبیین، صحیح نهادینه سازی و نگاه راهبردی به بحث حکمروایی خوب شهری به افزایش سرعت شکل‌گیری مدیریت پایدار شهری کمک می‌کند.
- با ظهور و گسترش روزافزون فناوری اطلاعات و ارتباطات در سالهای اخیر حرکت به سمت تحقق حکمروایی الکترونیک به عنوان یکی از محورهای حوزه تعامل حکمروایی خوب و فناوری‌های نوین حائز اهمیت است. با توجه به وضعیت موجود به نظر می‌رسد که عدم تأکید بر استفاده از این شاخص‌ها مسلماً می‌تواند به مدیریت شهر همدان صدمات جبران ناپذیری وارد کند. در حقیقت با توجه به این که شاخص‌های حکمروایی درباره موضوع کمک به توسعه پایدار شهری و توسعه یکپارچه شهری متشکل از مردم و مدیران تأکید دارند ادامه این روند نه تنها مشکلات مختلفی را در زمینه مشارکت مردم و تعاملات مختلف برای توسعه شهری به وجود می‌آورد؛ بلکه برنامه‌های گوناگون شهری نیز به جایگاه استاندارد و پایداری منجر نمی‌شوند. بنابراین، مدیران باید به کارگیری شاخص‌های حکمروایی و اهمیت دادن به آن را سرلوحه برنامه‌ریزی برای شهر همدان قرار دهند. گزارش سالانه شهرداری به شهروندان و ارائه کارهایی که سال قبل صورت گرفته است.
- مصرف بهینه عوارض به طوری که شهروندان صرف شدن آن را برای محله و شهر خود متوجه شوند.
- نگاه تخصصی و همه جانبه به برپایی نمایشگاه‌های فصلی به عنوان یک منبع درآمد برای نهادهای مدیریت شهری و تخصیص این منابع به اموری همچون گسترش خدمات شهری ضروری اعم از بانکها ادارات و... در مناطق چهارگانه شهر همدان.

- شفاف‌سازی نحوه مصرف عوارض وصول شده از شهروندان که سبب اعتماد مردم به شهرداری و همکاری بیشتر آنان با مسئولان شهری می‌شود و همین طور بهینه‌سازی مصرف این عوارض در جهت بالا بردن کیفیت فضاهای شهری و پروژه‌های عمرانی جبران کمبودهای سرانه‌های شهری و...
- فراهم نمودن زمینه‌های لازم جهت به کارگیری توان و قابلیت‌های بخش خصوصی در اداره و اجرای امور شهری
- توجه به مساله عدالت در دسترسی مساوی منطقه‌ها به امکانات و کاهش شکاف ایجاد شده در بین منطقه‌ها در این موارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ:

- ۱- ابراهیم پور حبیب، الکی فهیمه، ۱۳۹۵، بررسی نقش حکمرانی خوب در کارآمدی دولت‌ها، کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت، دوره ۱.
- ۲- اربابی سبزواری آ. و قاسم پور آ. (۱۴۰۰). تحلیلی بر جایگاه حکمروایی خوب شهری و نقش آن در نظام مدیریت و برنامه‌ریزی شهری (مورد مطالعه: شهرداری اهواز). فصلنامه علمی تخصصی رویکردهای پژوهشی نوین در مدیریت و حسابداری، ۵(۱۶)، ۱۸-۴۲. Retrieved از <https://www.majournal.ir/index.php/ma/article/view/699>
- ۳- برک پور، ناصر و اسدی، ایرج، ۱۳۸۷، نظریه‌های مدیریت و حکمروایی شهری، گزارش نهایی طرح پژوهشی قرارداد شماره ۳۲۱۲۲، دانشگاه هنر (دانشکده معماری و شهرسازی).
- ۴- خاتم، سعید، احمدی، سید عباس، & خاتم، مهناز. (۱۴۰۱). بررسی و تحلیل شاخص‌های حکمروایی شهری در کلانشهر تهران. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی. doi: 10.22108/gep.2022.133499.152
- ۵- رجب زاده نوبخت، ساناز، ۱۳۹۵، شناسایی سازوکارهای توانمندسازی شورایان محلات شهر تهران مورد مطالعه پهنه شمالی کلانشهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تهران.
- ۶- غلامی نورآباد هادی، میره‌ای محمد، جاوید علی‌رضا. تبیین الگوی حکمروایی هوشمند با رویکرد مشارکت مردمی در تصمیم‌گیری شهری (نمونه موردی: شهر تهران). برنامه‌ریزی و آمایش فضا. ۱۴۰۱؛ ۲۶(۱ و ۱۴۰۱): ۱۳۹-۱۱۹.
- ۷- فیروزی، محمد علی، علیزاده، هادی، ۱۳۹۶، تحلیل و پیش‌بینی تحقق رویکرد حکمروایی شهری در مدیریت شهری اهواز، فصلنامه فضای جغرافیایی، شماره ۵۸.
- ۸- محمدی، غلامرضا، قربان‌نژاد، ریماز، یزدانپناه، درو، کیومرث، یوسفی، اعظم. (۱۴۰۲). تبیین و تحلیل الگوی حکمروایی خوب در توسعه اقتصادی آسیای جنوب غربی. آمایش محیط، دوره ۶۲، شماره (۱۶).
- ۹- محمودنیا علی‌رضا، زیاری یوسفعلی، سرور رحیم. تبیین نقش حکمروایی خوب بر تاب‌آوری شهری (مطالعه موردی: محله امیریه ناحیه ۲، منطقه ۱۱ تهران). مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی ۱۴۰۰؛ ۲(۳): ۱۵۷-۱۴۱.
- ۱۰- مشکینی، ابوالفضل، حسین پور، مهدی، و خدایی، سارا. (۱۳۹۹). تحلیلی از نقش سرمایه اجتماعی در شکل‌گیری حکمروایی خوب شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل). آمایش محیط، ۱۳(۵۱)، ۱۳۳-۱۵۷.
- ۱۱- معروف نژاد، عباس و خواجه‌نیا، لاله، ۱۳۹۹، ارزیابی و رتبه‌بندی برخی از مؤلفه‌های

- حکمروایی در مناطق شهری شرق کلانشهر اهواز از دیدگاه شهروندان و کارشناسان با استفاده از تکنیک MABAC/1247560. <https://civilica.com/doc/1247560>
- 12- Angelakoglou, K., Kourtzanidis, K., Giourka, P., Apostolopoulos, V., Nikolopoulos, N., & Kantorovitch, J. (2020). From a comprehensive pool to a project-specific list of key performance indicators for monitoring the positive energy transition of smart cities—an experience-based approach. *Smart Cities*, 3(3), 705-735.
  - 13- Barradas, R. (2019). Financialization and neoliberalism and the fall in the labor share: a panel data econometric analysis for the European Union countries. *Review of Radical Political Economics*, 51(3), 383-417.
  - 14- Bibri, S. E., & Krogstie, J. (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable cities and society*, 31, 183-212.
  - 15- Bibri, S. E., Krogstie, J., & Kärrholm, M. (2020). Compact city planning and development: Emerging practices and strategies for achieving the goals of sustainability. *Developments in the built environment*, 4, 100021.
  - 16- Camboim, G. F., Zawislak, P. A., & Pufal, N. A. (2019). Driving elements to make cities smarter: Evidences from European projects. *Technological Forecasting and Social Change*, 142, 154-167.
  - 17- Crane, A., Matten, D., Glozer, S., & Spence, L. J. (2019). *Business ethics: Managing corporate citizenship and sustainability in the age of globalization*. Oxford University Press, USA.
  - 18- El-Muwalla, M. (2020). The implementation of good governance at Jordanian Universities: A fiction or a reality?. *Higher Education in the Arab World: Government and Governance*, 175-190.
  - 19- Gao, X., & Yu, J. (2020). Public governance mechanism in the prevention and control of the COVID-19: information, decision-making and execution. *Journal of Chinese Governance*, 5(2), 178-197.
  - 20- Gillio, N. (2017). *Le foncier, une ressource territoriale pour le développement économique (Doctoral dissertation, Université Grenoble Alpes (ComUE))*.
  - 21- Hooghe, L., Marks, G., Schakel, A. H., Osterkatz, S. C., Niedzwiecki, S., & Shair-Rosenfield, S. (2016). *Measuring regional authority: A postfunctionalist theory of governance*. Oxford University Press.
  - 22- Javid, A., & Behzadfar, M. (2018). *An Assessment of the Logical Value*

- of Comprehensive Urban Development Plans of Tehran. *Journal of Urban Economics and Management*, 6(23), 1-13.
- 23- Letawana, S. J. (2017). An assessment of participatory governance in Mangaung Metropolitan Municipality in the Free State (Doctoral dissertation, University of the Free State).
- 24- Letawana, S. J. (2017). An assessment of participatory governance in Mangaung Metropolitan Municipality in the Free State (Doctoral dissertation, University of the Free State).
- 25- Macdonald, L. (2016). *Supporting civil society: The political role of non-governmental organizations in Central America*. Springer.
- 26- Owusu-Agyeman, Y. (2021). Transformational leadership and innovation in higher education: A participative process approach. *International Journal of Leadership in Education*, 24(5), 694-716.
- 27- Pozoukidou, G., & Chatziyiannaki, Z. (2021). 15-Minute City: Decomposing the new urban planning eutopia. *Sustainability*, 13, 2.
- 28- Sharp, R. (2019). Organizing for change: People-power and the role of institutions. In *Policies for a Small Planet* (pp. 39-64). Routledge.
- 29- Swain, A., & Jägerskog, A. (2016). *Emerging security threats in the Middle East: The impact of climate change and globalization*. Rowman & Littlefield.
- 30- Wildavsky, A. (2017). *Leadership in a small town*. Routledge.